

ISSN 2310-371X

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Наукові записки

*Серія
педагогічні та історичні науки*

Випуск СХХ

(120)

Київ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2014

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 93/99(4/9)“1918”

Гай-Нижник П. П.

ВИКРАДЕННЯ БАНКІРА А.ДОБРОГО В КВІТНІ 1918 РОКУ (реконструкція та аналіз подій)

Відтворюються події кінця квітня 1918 р., зокрема щодо справи викрадення таємною організацією “Комітет порятунку України” банкіра А.Доброго. Висвітлюються причини та наслідки викрадення, його вплив на розвиток політичної ситуації в УНР, а також мотиви та участь в акції вищих урядовців Української Народної Республіки.

Ключові слова: *Добрий, УНР, Центральна Рада, німецька окупація.*

Наприкінці квітня 1918 р. у Києві відбулася подія, яка стала на той час своєрідним короткочасним, але гучним, трилером столичного політичного життя й набула широкого не лише внутрішньоукраїнського, а й міждержавного розголосу своїм авантюристичним характером та катастрофічними наслідками для уряду Центральної Ради й Української Народної Республіки. Йдеться про так звану справу викрадення банкіра А.Доброго до того нікому невідомою організацією “Комітет порятунку України”, створеною, як згодом виявилось, вищими урядовими колами УНР. Саме інцидент з А. Добрим прислужився для німецької окупаційної влади формальним приводом до блискавичної реалізації заздалегідь запланованих намірів щодо зміни фактичного статусу своїх військ в Україні, повалення соціалістичного уряду Центральної Ради й, в кінцевому акті, ліквідації Української Народної Республіки.

Звісно ж, викрадення А.Доброго стало лише зачіпкою (певен, що знайшлися б й інші) до радикальних дій щодо втручання у внутрішні справи України та примусу до кардинальної зміни політичного й соціально-економічного вектору розвитку української державності. Справжньою ж причиною були неможливість налагодити плідну співпрацю з урядом УНР,

проблеми з організацією постачання продовольства до Центральних держав, які неспроможна була розв'язати тогочасна українська влада, її соціально-економічна політика, активне обговорення в Центральній Раді перспектив перегляду умов перебування німецьких та австро-угорських військ в Україні й навіть агітація щодо підготовки народних повстань проти союзників-окупантів тощо [3].

На цьому ґрунті німецьке та австро–угорське командування, що зневірилося у здатності української влади налагодити лад в державі й відновити господарство, почало перебирати адміністративний контроль у свої руки, встановлювати власну охорону над військовими складами й залізницями тощо. Головним поштовхом до таких дій була, перш за все, турбота воюючих з країнами Антанти Центральних держав в отриманні продовольства і сировини, обіцяних їм Центральною Радою за військову допомогу у вигнанні з України більшовиків, та забезпечення задля цього демілітаризації населення. Українська ж влада не надто переймалася виконанням умов торговельної угоди при Берестейському договорі [3].

Нестабільність внутрішнього політичного і соціально-економічного стану в країні, неспроможність уряду УНР забезпечити поставки продовольства до Німеччини та Австро–Угорщини й широке обговорення в Центральній Раді умов перебування окупаційних військ в Україні створили нездоланий бар'єр між державною та окупаційною владами. Генерал Е.Людендорф лаконічно і чітко висловив причину, яка схилила Німеччину до повалення влади в УНР: “Молодий український уряд виявився неспроможним навести в країні лад і забезпечити нас [тобто німців – П.Г.–Н.] зерном” [17, с. 274]. Розуміючи, що на поточний момент Центральна Рада немає ані сил, ані широкого кола прибічників, які стали б на її захист, німецьке командування твердо вирішило повалити її правління в країні [2].

Одним з формальних приводів для такого рішення став арешт (фактично – викрадення) 24 квітня 1918 р. від імені до того часу нікому невідомої організації “Комітет порятунку України” [26, арк. 113] члена торговельно-економічної комісії УНР і впливового банкіра А. Доброго, який тісно співпрацював з німецькими партнерами.

Абрам Юрійович (Урієвич) Добрий, єврей за національністю, народився в Києві, був потомственным почесним громадянином, керуючим відділенням Російського для зовнішньої торгівлі банку в Києві, членом ради банку. Перебував членом правління Київського товариства турботи про вищу комерційну освіту. Крім того, він також був членом правління Всеросійського товариства цукрозаводчиків, директором Товариства Артемівського бурякоцукрового заводу, Олександрівського товариства цукрових заводів, Товариства Кашперівськийбурякоцукрового заводу, Корюківського цукрового заводу, Мезенівськогобурякоцукрового заводу [1, с. 22].

Наголошу й на тому, що на початку ХХ ст. цукрове виробництво з буряка (а отже й горілчане) переживало бум свого становлення. За право фінансувати цю галузь змагалася ціла низка банків, а переможець отримував право не лише кредитувати цукрових магнатів, а й скуповувати акції цукрових заводів, брати участь у збуті їхньої продукції тощо. Посісти провідну нішу у цій галузі в українських губерніях А. Доброму та очолюваному ним київському відділенню банку допомогли свого часу й німці, а саме DeutscheBank. Досить зазначити, що в період від 1905 по 1917 рр. баланси київського відділення Російського для зовнішньої торгівлі банку зріс з 21,6 млн. руб. до 82,2 млн. рублів. Недарма ж цей банк у Києві прозвали “Цукровим банком” (щоправда ще й через тісні зв'язки з відомим тоді “Цукровим синдикатом”).

Тож щільні контакти А.Доброго з німцями зав'язалися далеко до 1918 року. Ще від початку Першої світової війни він співпрацював із спецслужбами Німеччини. Ось як змальовував крутість А. Доброго у жовтні 1915 р. російський контррозвідник Батюшін, який у доповіді своєї слідчої комісії зазначав, що у всеросійському товаристві цукрозаводчиків сталося перегрупування й на чолі усієї справи постали два єврея – Гепнер та Абрам Добрий, які диригували у Союзі цукрозаводчиків (Гепнер був ще й співвласником заводів Терещенка, а Добрий – заводів Бродського), сприяли спекуляції, свідомому скороченню випуску цукру на внутрішній ринок імперії, вивозили цукор за кордон під час війни на шкоду російському населенню й, нарешті, вони злочинно протидіяли постачанню цукром армії. У 1916 р. російська військова контррозвідка заарештувала А. Доброго [20], але завдяки втручання Г. Распутіна (і распутінських висуванців – представника Всеросійського товариства цукрозаводчиків в урядових інституціях М. Цехановського, головного редактора впливової газети “Новое время” М.Суворіна, міністра землеробства графа О. Бобринського, сенатора Дейтріха, голови Ради міністрів Б. Штюрмера [8, с. 59]) його було згодом звільнено з–під арешту. Очолюваний А.Добрим Російський для зовнішньої торгівлі банк виконував спекулятивні фінансові операції на користь Німеччини. За мемуарами одного з керівників російської контррозвідки В. Орлова, суть спекулятивних операцій переслідувала мету роздути ціни на продовольство та інші товари першої необхідності, чим викликати невдоволення громадян. Нового арешту А.Доброму вдалося уникнути завдяки Лютневій революції 1917 р. в Росії.

У 1918 р. А. Добрий став директором київського Російського для зовнішньої торгівлі банку, членом Тристоронньої українсько-німецько-австро-угорської Фінансової комісії [25, арк. 57-57зв], членом спеціальної комісії Кредитової канцелярії Народного Міністерства фінансів Центральної Ради, яка, в порозумінні з представниками Німеччини, Австро-Угорщини та

інших Центральних держав, мала остаточно вирішити усі фінансові закордонні розрахунки УНР [25, арк. 59]. Відтак він близько зійшовся з німцями й підтримував тісні контакти з представниками німецьких фінансово–торговельних кіл, посольством та окупаційним командуванням. Зокрема він також безпосередньо провадив перемовини щодо умов торговельного договору, здійснював низку власних фінансових операцій, пов'язаних з цукровими заводами тощо. На цей час він був основним українським партнером не лише Deutsche Bank–у, а й німецького імперського Raichsbank–у. З огляду на вищенаведене, сучасники вже на той час вбачали у А. Доброму “праву руку” німців у підготовці повалення влади Центральної Ради [16, с.42, 61, 114-119; 23, с. 348, 364]. Тож не дивно, що його викрадення викликало шалене обурення не лише у командуючого окупаційними військами на Україні генерал–фельдмаршала Г.Айхгорна, а й серед фінансово–економічних та урядових кіл Німеччини.

Суть же цього резонансного інциденту з А. Добрим, який мав для уряду УНР далекоглядні негативні моральні та дійові наслідки полягала ось у чому.

Розчарувавшись у здатності есерівсько-коаліційного уряду В. Голубовича виконати умови договору з постачання продовольства та 1/3 військових запасів, а також в організації внутрішньої охорони ладу, на яку ще союзні (а не окупаційні) на той час війська змушені були витратити власні сили, німці вирішили діяти іншим способом. Вони увійшли у згоду з банками, головним чином міжнародним, який в особі свого головного директора–розпорядника єврея А. Доброго, за певну комісійну винагороду взявся скуповувати нібито для себе продовольство у населення. Справа йшла успішно. А. Добрий, що чудово знав місцеві умови й, походючи з дрібних маклерів, ще до світової війни став директором-розпорядником одного з найбільших київських банків, що провадив операції з цукром і зерном, легко встановив належну організацію скупки харчів, які потім почали потрапляти в розпорядження німецького командування.

Щодо заходів з охорони внутрішнього ладу, то німці почали застосовувати жорстокі фізичні покарання та висилку на примусову працю з висушування боліт до Польщі. Більшість же порушників ладу виявлялися членами правлячих партій есерів та есдеків й, отже, в цих партійних колах зростало невдоволення діями німців. Саме задля протидії окупантам правляча на той час партія есерів (УПСР) та інші соціалісти (окремі соціал-демократи) в уряді УНР створили вищевказану таємну організацію під назвою “Комітет порятунку України”, до якої увійшли найбільш патріотично налаштовані особи та три міністра уряду УНР.

Однією з акцій цього “Комітету” й стало викрадення А. Доброго, як вірного німецького агента. Невдовзі німецька окупаційна військова влада

розпочала розслідування “справи Доброго”, якому передував ультиматум Центральній Раді, а наслідком – арешт і німецький військово-польовий суд над кількома провідними діячами уряду УНР, який відбувся в липні 1918 р. та їхнє подальше ув'язнення.

19 травня 1918 р., вже по поваленні Центральної Ради, ліквідації УНР та проголошенні Української Держави (Гетьманату), у газеті “Кіевскаямысль” з цього приводу з'явилось офіційне повідомлення попереднього розслідування німецької слідчої комісії [14]. У ньому зазначалося, що до змови щодо викрадення й вивезення за межі столиці А. Доброго були причетними міністр військових справ УНР О. Жуковський, міністр внутрішніх справ УНР М. Ткаченко, а практичним організатором акції виступив права рука М. Ткаченка директор Адміністративно-політичного департаменту Міністерства внутрішніх справ УНР Ю. Гаєвський, який взяв на себе цю роль, аби у викраденні приховати сліди участі вищих урядовців Центральної Ради. Мотивацією ж подавалися передусім: вороже ставлення цих осіб до німецького впливу в Україні та те, що банкір А. Добрий “чесно старався виконувати економічні обов'язки Берестейського миру” [26, арк. 165].

Як же ж розвивалися події у ті дні? Спробуємо відтворити їх перебіг.

24 квітня 1918 р. до О. Жуковського, як до військового міністра УНР, о 19–20-й годині вечора звернувся міністр внутрішніх справ М.Ткаченко з проханням виділити в його розпорядження трьох чи п'ятьох вартових та спорядити одного залізничного вагона, на котрому той нещодавно здійснював об'їзд по Поділля. При цьому, зі слів самого полковника О. Жуковського, М. Ткаченко не зазначив для якої справи йому необхідні вартові для охорони того вагону. Зі свого боку, військовий міністр, як він згодом стверджував, не перейнявся суттю прохання (позаяк отримував подібні досить часто й від інших вищих урядовців) й помірковував, “що мабуть гроші кудись везти і позаяк це було вечером, то в Управління Пересовання військ не міг подзвонити до Начальника Перевозу полковника Єщенка, бо праця скінчилась, в 4 години дня” [26, арк. 110]. Тож О. Жуковський телефоном викликав свого вартового значкового Базілевича й віддав тому наказ: “зробить розпорядження Губерніальному Коменданту, щоб направили трьох козаків для варти в розпорядження Міністра внутрішніх справ – це одне, друге – поїхати на вокзал до коменданта станції і сказати йому, щоб він нарядив один вагон із того потяга, в якому я їздив по ревізії, теж в розпорядження Міністра внутрішніх справ” [26, арк. 110-110зв]. Десь близько за годину (тобто десь біля 21.00 вечора) значковий Базілевич повернувся із якоюсь особою у штатському, що перед цим справлявся у коменданта залізничної станції чи не заготовлений потяг для Міністерства внутрішніх справ. Базілевич в присутності того добродія доповів військовому

міністрові, що наказ про варту він передав Начальникові Штабу губерніального коменданта Київщини В. Дідушку (губерніальним комендантом тоді був М. Шинкар).

Проте, складнощі виявилися із заготовкою потяга через те, що міністр шляхів В. Єщенконаказав, щоб без його відома й без його особистого наказу не споряджати ні потягів, ані окремих вагонів для кого б то не було (причини: на залізниці надто обмаль зайвих паротягів та потягів, а особливо палива).

Відтак О. Жуковський виділив М. Ткаченку лише вартових, а вагон і потяг – особисто міністр шляхів В. Єщенко, який на той мент підійшов до колег – міністрів. В присутності військового міністра міністр шляхів просто на прохання міністра внутрішніх справ (також нібито не переймаючись для якої мети тому потрібен потяг з вагоном) після нетривалого сум'яття виділив йому залізничний транспорт. Чи була поява В. Єщенка того вечора при розмові міністрів лише випадковим збігом, чи ні – достеменно невідомо. Тим не менш М. Ткаченко попросив О. Жуковського віддати виділених ним вартових в розпорядження Ю. Гаєвського. Власне сам військовий міністр згодом, перебуваючи у Лук'янівській в'язниці, стверджував, що так і не цікавився чи були ці його вояки залучені як вартові при А. Доброму і кого саме було призначено вартовими від губерніального коменданта, чи може то були вояки з іншої частини, чи Січові стрільці тощо.

Насправді вагон, що стояв на запасних коліях, дійсно охороняли Січові стрільці, а тих троє вартових, що їх виділив для справи О. Жуковський, попрямували до будинку А. Доброго аби його заарештувати й доставити до потяга. Безпосередньо арештом керував добродій у цивільному, який виявився таким собі Осиповим – чиновником з особливих доручень МВС УНР та особистим секретарем голови Адміністративно-політичного департаменту МВС Ю. Гаєвського.

Того ж вечора до київського будинку за адресою вул. Велика Житомирська, 8-Б, де у дев'ятикімнатній квартирі мешкав А. Добрий¹, під'їхав автомобіль. П'ятеро осіб (двоє в офіцерській формі, троє – у цивільному вбранні) подзвонили до швейцара й сказали, що панові Доброму надійшла термінова телеграма. Коли ж старенький швейцар відчинив двері, його силою заштовхали до швейцарової кімнати й зачинили у ній. Двоє чоловіків залишилися на варті у під'їзді будинку, троє (двоє у військовому та один у цивільному, серед яких були чиновник з особливих доручень МВС УНР Осипов і начальник кримінально-розшукового відділу

---

¹ Будинок по Великій Житомирській, 8-Б був шестиповерховим з боку вулиці та семиповерховим з боку подвір'я. Його побудував Й. Зекцер у неоросійському стилі у 1903–1904 рр. Особливістю будинку була різна кількість квартир різної площі й комфорту на різних поверхах – для людей різного рівня статку. Попри це він позиціонувався як житло для заможних киян. У 1990-х рр. будівлю було дещо реконструйовано, в наслідок чого втрачено частину історичного оформлення.

київської міліції М. Красовський) із револьверами попрямували в гору по східцях до квартири А. Доброго. Візитярізапропонували банкірові не чинити опір, позаяк вони застосують зброю (Осипов навіть наставляв револьвер на переляканого банкіра), додавши при цьому, що його заарештовано. На вимогу ж дружини фінансиста показати ордер про арешт, банкірові було пред'явлено незрозумілого вигляду якийсь мандат без печатки. А. Добрий змушений був підкоритися.

Варто зауважити, що під час арешту, трійця візитерів у поспіху забула на квартирі господаря портфеля з паперами, у який вочевидь не забарилася зазирнути дружина А. Доброго. Тож після того, як викрадачі повернулися й забрали портфеля, пані Добра вже цілком уявляла у кого на службі були викрадачі її чоловіка, про що невдовзі й повідомила німецькій військовій поліції.

Між тим, викрадачі посадили банкіра в авто, що вже очікувало біля під'їзду його будинку, і відвезли на залізничний вокзал столиці. Там його запроторили у вагон, який причепили до звичайного пасажирського потягу і під охороною вірних людей відправили до Харкова [27, арк. 61-63]. Зазначу також, що дім А. Ю. Доброго розташовувався неподалік від міліцейського відділку, тож туди встигли повідомити про інцидент. Проте, як свідчили сучасники, "представники розшукової поліції поводили себе якимось дивно і жодних заходів не застосували" [4, с. 213].

Наступного дня весь Київ знав про несподіване й загадкове зникнення директора банку. Першою з версій була така, що А. Добрий, пограбувавши банк, утік. Проте ані у банку, ані у його квартирі не віднайшлося слідів того, щоб він бодай щось захопив із собою (документи і навіть речі першої необхідності залишилися на місці). Іншою версією була думка про викрадення злодіями з метою отримання викупу, однак і вимог щодо обміну банкіра за винагороду не було. Міщани ж не мали сумнівів у тому, що Добрий аж ніяк не міг бути заарештований законною владою, а став жертвою якихось нальотників, вимагачів та бандитів. Ці чутки не спростовував й уряд Республіки.

Командування ж німецької групи армій "Київ" висунуло керівництву УНР ультиматум у 24 години розслідувати справу А. Доброго та покарати винних. Природно, що така вимога не могла бути виконана, позаяк викрила б участь у викраденні самих можновладців УНР, і це добре розуміло німецьке окупаційне командування. Наступного дня, 25 квітня 1918 р., Г. Айхгорн оприлюднив свій наказ про введення в Україні німецьких військово-польових судів, заборону будь-яких мітингів і зборів та обмеження свободи слова і друку [19], який фактично визначав фіктивне становище українського уряду. Крім того, німецьке командування оголосило, що саме береться вживати відповідні заходи та міри щодо

охорони та забезпечення життя приватних осіб.

У відповідь 27 квітня Мала Рада почала бурхливі обговорення зухвалої поведінки німецького окупаційного командування, рясно перемішані із критикою політики есерівсько-коаліційного уряду В. Голубовича, колотнечею щодо необхідності реорганізації уряду, зміни державної орієнтації, протестами тощо. При цьому відбулося три засідання, два з яких (ранкове й вечірнє) тривали у закритому режимі.

На цьому засіданні прем'єр-міністр УНР В. Голубович виступив з протестом проти вищезгаданого наказу Г. Айхгорна й інтерв'ю німецького командування з цього приводу у пресі, згадавши при цьому й пов'язаний з ним інцидент щодо викрадення банкіра А. Доброго. Голова українського уряду у залі Центральної Ради зокрема заявив: "...У газетах появилось офіційальне інтерв'ю, і воно появилось іменно з підкресленням, що його зміст офіційальний. Це інтерв'ю підкреслює, розшифровує розпорядження в наказі генерал-фельдмаршала Айхгорна, в якому говориться, що повинні вони, військові власті, прийняти міри для того, що Український уряд не зумів подбати про охорону города Києва, появились якісь таємні організації, які провадять свої справи таємно і безконтрольно, і уряд в цьому напрямку абсолютно нічого не може зробити.

В цьому офіційальному інтерв'ю указано, що основною і головною причиною цього наказу являється похищення пана Доброго. Не кажучи уже про те, хоч і ворушаться якісь таємні організації, це ще не значить, що уряд так чи інакше може викрити ті організації. Не упоминаючи про те, що такі організації є і по інших державах, де лад організовувався не в один місяць, я спинюсь на цьому факті офіційального звідомлення. Що таке є власне пан Добрий? Він, може, є підданець Німецької держави? Ні, він ні сват, ні кум, він зовсім постороння людина. І от із-за того, що було похищено цю посторонню людину, яка юридично нічим не зв'язана з Німеччиною, яка не дає ніяких поводів до того, щоби зробити такої колосальної ваги приказ, приказ був виданий.

Це лишнє підкреслення певної неорієнтації і неуміння, а може, навіть, небажання розібратись в наших справах і з боку цих, мабуть, не дуже відповідальних властей Німецької держави, які знаходяться на Україні" [21].

Ось і все (з розлогої промови), сказане головою уряду з приводу "справи Доброго", через яку виник міждержавний скандал і яка стала приводом (хай і формальним та надуманим з боку німецької окупаційної влади) для видання згадуваного наказу командувача німецьким військом в Україні, що фактично денонсував союзницькі взаємини двох країн й нівелював державну владу УНР! Цілком очевидно, що більшого голова уряду України не міг і не мав потреби виголошувати щодо викрадення і незаконного ув'язнення А. Доброго, позаяк саме окремі міністри й урядовці

його уряду були безпосередніми учасниками цієї акції, а решта урядовців (як і сам прем'єр-міністр УНР) з ночі самого арешту банкіра достеменно знали хто, коли і з якою метою його викрав та ізолював, а відтак – покривали викрадачів, стаючи таким чином співучасниками злочинної авантюри.

Того ж дня, у суботу 27 квітня 1918 р., до військового міністра в прийомні часи завітав Ю. Гаєвський з тим, щоб йому видали таке посвідчення та автомобіль, аби ніхто не мав права його затримати або реквізувати. Під час розмови Ю. Гаєвський, між іншим, сказав О. Жуковському: “Ну, знаєте Доброго добре законопатили, ніхто його не знайде; ловко все-таки це діло обробили” [26, арк. 111 зв]. У відповідь військовий міністр не промовив ані слова й лише засміявся. Згодом він стверджуватиме, що саме тоді запідозрив, що в справі усунення Доброго, здається, було замішане Міністерство внутрішніх справ УНР¹.

Тоді ж вранці військовому міністру стало відомо, що в ніч з 26 на 27 квітня німецькі війська оточили й розпочали роззброєння 1-ї Української (Синьожупанної) дивізії. Військовий міністр, отримавши такого ляпаса й приниження, поїхав до Центральної Ради й спромігся лише до заяви її членам, що не скоїлося нічого важливого, що сталося лише прикре непорозуміння...

Тим часом німці з'ясували, що автомобіль, який під'їжджав до будинку А. Доброго, був казенний, а також те, що когось під посиленою вартою мали відправити потягом до Полтави й що день відправки збігся із днем зникнення банкіра. При цьому було встановлено, що до відправлення вагон із викраденим А. Добрим тієї ночі простояв на ст.Київ ще близько 6-8 годин.

Вияснилося також, що виконавці, які за хабар мали транспортувати А. Доброго до Полтави, доставили його до Харкова. По прибутті до міста, викрадачі мали намір заховати бранця до Холодногорського централу, але начальник тюрми відмовився прийняти А. Доброго під варту без належного ордеру про арешт та відповідних супровідних документів від МВС УНР. Тож чоловіка утримували під охороною в одному з номерів у місцевому “Гранд отелі”. Під час переїзду Осипов, до речі, пропонував банкіру розв'язати його історію через одну впливову особу лише за 100 тисяч рублів з умовою, що після сплати викупу А. Добрий негайно покине територію України. По

¹ Принагідно варто зазначити, що О. Жуковський, вже будучи ув'язненим, заперечував свою участь у викраденні А. Доброго. Так, зокрема, у листі до голови Ради міністрів Української Держави Ф. Лизогуба він запевняв гетьманського прем'єр-міністра у своїй невинуватості, просив його призначити щодо цієї справи українську Верховну слідчу комісію за участі також і представників громадських організацій [26, арк. 162 зв]. У своєму листі до президії УСДРП від 19 вересня 1918 р. він просив соціал-демократів (позаяк до справи були причетні члени цієї партії, а есери виключили О. Жуковського з членства у своїй партії після вироку йому німецького військово-польового суду) призначити суд честі й затребувати від члена їхньої партії, колишнього міністра внутрішніх справ М. Ткаченка “пояснення по ділу Доброго в такі[й] справі, чи був я одним з організаторів викрадення Доброго і взагалі в чому виразилась моя участь у цьому ділі” [26, арк. 156 зв].

прибутті в Харків банкір підписав у готелі чек на 100 тисяч, після чого один з конвоїрів від'їхав до Києва, решта попрямували святкувати з кралечками успішну, на їх думку, мандрівку до готельного ресторану. Тож прийшлих гастролерів досить скоро помітили місцеві шпики-стукачі німецької військової поліції. При цьому самому А.Доброму навіть вдалося підкупити охоронців і доправити німецькій військовій поліції вісточку про те, в якому місті він знаходиться [4, с. 214]. Тож у Харкові німці через свою агентуру знайшли його в одній з українських військових частин, що були розквартировані у місті. Згодом, у травні 1918 р., банкір навіть розповів про свої поневіряння в інтерв'ю одній з німецьких газет.

Так, поступово, німецька таємна військова поліція дісталася до усіх мотузочок цього викрадення, виявила банкіра у Харкові й вийшла на саму організацію “Комітет порятунку України” та дізналася про участь у ній членів уряду УНР [27, арк. 64]. Виявилось також, що окрім А. Доброго, було затримано ще 27 осіб, що співробітничали з німцями [6; 7, с. 56; 13; 22, с. 32-33, 112-114, 259; 23, с. 324-325, 348]. З цього приводу П. Христюк згадував, що уряд й справді планував цілком відкрито заарештувати одночасно кількох визначних “контрреволюціонерів”. Однак “міністр внутрішніх справ М. Ткаченко, з невідомої причини, арештував тільки Доброго і то незвичайним способом (таємного арешту під фірмою якоїсь приватної організації), чим надав справі арешту авантюристичного характеру, поставивши ціле правительство і особливо Голову Р[ади] Н[ародних] М[іністрів] Голубовича, в ненатуральне становище” [24, с. 166]. Щоправда, сам П. Христюк одразу ж зауважив, що це, в принципі, суті справи не змінило, адже “при одвертому переведенню намічених арештів німецькі генерали зробили б те саме, що й після арешту Доброго, хіба що в де-що іншій формі” [24, с. 166].

Тим часом з українського боку вищі чини поводитися більш ніж дивно. На запити з різних сторін, в тому числі й з боку німців, міністр внутрішніх справ М. Ткаченко, як і інші міністри, відбріхувалися, що урядом задіяні усі сили для пошуку зниклого, що певною мірою мало б зміцнити переконання у тому, що його таки викрали якісь розбишаки. Таку ж видимість занепокоєння і розшукових дій було підтримувано й на засіданнях уряду. Тим не менш коли, наприклад, на закритому засіданні Малої Ради адвокат А.Гольденвейзер запитав міністра юстиції С. Шелухіна щодо того, як він пояснює незрозумілий образ дій кримінально-пошукового відділення, той у досить різкому тоні відповів, що не може надати з цієї справи жодних відомостей. З цього приводу А. Гольденвейзер пригадав слова В. Лацького про те, що одні з міністрів знали хто стоїть за викраденням А. Доброго, інші ж підозрювали правду, а отже й С. Шелухін, очевидно, також відчував правду, проте ще не встановив для себе тоді напряду поведінки [4, с. 214].

М. Ковалевський (тогочасний міністр земельних справ УНР) згадував, що ані він, як і інші члени уряду, ані голова Центральної Ради М. Грушевський, ані голова Ради народних міністрів не були причетними до підготовки викрадення, проте...

Проте дізналися про арешт банкіра безпосередньо в мить (тобто в ніч) його арешту: “Вночі, коли Добрий був арештований, відбулось власне засідання кабінету під проводом Голубовича. Засідання відбувалося в приватному помешканні Голубовича у великій гарній віллі київського архітектора Воробйова на Липках. На цьому засіданні чомусь не було Ткаченка. Десь коло півночі Ткаченко нарешті з’явився, викликав Голубовича до іншої кімнати і щось йому стурбованим голосом оповідав. Після цього ми довідалися, що сталася ця подія з Добрим. Був це розуміється крок дуже небезпечний в цій напруженій ситуації, яка існувала у відносинах між українською і німецькою владою” [15, с. 481].

Нагадаю, що вагон із викраденим банкіром на той час все ще стояв на станції у Києві. Тож голова уряду та присутні міністри, взнавши про це, не прорахували можливі негативні наслідки такої авантюри з огляду на вкрай напружені стосунки з німецьким окупаційним командуванням й, знаючи його плани щодо ліквідації уряду соціалістів, або ж знехтували можливим загостренням ситуації, чим виявили свою політичну короткозорість та державницьку безвідповідальність тощо. Адже у ті години було ще не пізно уникнути майбутніх проблем, змінивши перебіг подій й навіть, за належного й обміркованого сценарію, обернувши їх на користь влади УНР. Крім цього, з того моменту вони ставали співучасниками свавілля органів державної влади над співгромадянином та несли колективно–персональну відповідальність за можливі трагічні наслідки для Республіки, що зрештою й сталося усього за кілька днів.

Тим часом німцям стало відомо, що пани Осипов та М. Красовський були лише виконавцями викрадення, яке замислили і замовили особи з вищих кіл тогочасного українського політикуму, що й вигадали той “Комітет порятунку України”. З’ясувалося, що до його складу входили або активно його підтримували такі вищі урядовці УНР як голова Ради народних міністрів В. Голубович, військовий міністр полковник О. Жуковський, міністр закордонних справ М. Любинський, міністр земельних справ М. Ковалевський, міністр внутрішніх справ М. Ткаченко, директор Адміністративно-політичного департаменту Міністерства внутрішніх справ Ю. Гаєвський, начальник київської міліції П. Богацький та інші [18, с. 116; 22, с. 112-113; 23, с. 324].

Сам М. Ковалевський вже в еміграції у своїх спогадах засвідчив, що німецька окупаційна влада від самого початку зникнення А. Доброго заявила урядові УНР, що він несе повну відповідальність за життя банкіра й

натякала, що німці мають певні дані, що український уряд знає про місце побуту А. Доброго. При цьому М. Ковалевський стверджує, що “наш міністер внутрішніх справ Михайло Ткаченко постановив на власну руку усунути Доброго на деякий час з Києва і цим позбавити організаторів [гетьманського] перевороту одного з найбільш діяльних змовників. Цей плян був виконаний директором політичного департаменту Гаєвським” [15, с. 481].

28 квітня 1918 р., в неділю, об 11 годині ранку у Центральній Раді знову розпочалися палкі дебати Малої Ради щодо наказів фельдмаршала Г. Айхгорна. На ньому, до речі вперше і востаннє після втечі з Києва у січні 1918 р., з'явився В. Винниченко, який попри напружену для Республіки ситуацію з годину промовляв присутнім лекцію про український національний рух. Прикметно, що жоден з промовців (як і раніше) ані словом не згадав про “справу Доброго” й не спромігся домогтися від уряду бодай якихось притомних пояснень щодо її суті, стану, можливості розв'язання, прив'язаності до німецьких ультимативних наказів, формальним приводом до випуску яких вона стала, та можливості щонайшвидшого її розкриття аби вибити (хай і вже лише номінально) ґрунт з-під німецьких зазіхань тощо. Натомість Рада потонула у пустопорожніх погрозах на адресу 450-тисячного німецького та австро–угорського окупаційного війська, а урядовці УНР, дезорієнтовані власною безпорадністю, навіть не спромоглися вдатися до елементарних превентивних підготовчих заходів щодо оборони державної влади та Республіки!

Під час засідання Малої Ради 28 квітня були присутніми члени уряду, які підготували для міністрів–силовиків невідкладне розпорядження про висилку за межі України кількох осіб, що становили загрозу національним інтересам УНР (підписання лобювали Ю. Гаєвський, Сікора та П. Христюк), яке зокрема завізував й військовий міністр [26, арк. 112]. Очевидно йшлося про список осіб, 27 з яких мали бути заарештованими за тісну співпрацю з німецькою окупаційною владою. Досить скоро міністерська ложа почала порожніти, її покинули більшість міністрів, в тому числі М. Ткаченко та О. Жуковський... Один із членів Центральної Ради згодом зазначав: “Пам'ятаю, як приголомшило мене у той день осунуте обличчя Ткаченка і лихоманковий блиск його очей” [4, с. 215].

Невдовзі Центральну Раду було оточено окупаційною вартою. Загін німецьких солдатів під командою кількох офіцерів заарештував активних учасників таємної організації Ю. Гаєвського і М. Любинського прямо під час засідання Центральної Ради. Було затримано як свідкай голову Ради народних міністрів УНР В. Голубовича (його, до речі, під час обшуку та арештів у Центральній Раді німці поставили обличчям у куток і забороняли

рухатися).

Міністр внутрішніх справ М. Ткаченко утік й устиг добре та надійно сховатися (натомість було заарештовано його дружину). Військового міністра О. Жуковського, який на час вдертя німецького загону до Ради вже перебував вдома, було попереджено про небезпеку арешту директором канцелярії Військового міністерства Коваленком. На пропозицію утекти у надійний сховок на приготованому автомобілі український міністр відповів відмовою. Його було заарештовано німецькою чотою на чолі зі старшиною Ауслендером по дорозі з дому до свого міністерського кабінету (по вул. Банкова, 2).

Міністр земельних справ М. Ковалевський встиг заховатися на конспіративній квартирі в Києві (звідти у с. Святошино), а потім подався через Катеринослав та Олександрівськ до Генічеська, де його червні розшукали гетьманські спецслужби й усе ж таки заарештували (оперативною розробкою М. Ковалевського займалися М. Красовський та його заступник О. Вигранов, яких невдовзі заарештувала німецька військова поліція) [15, с. 505]. Принагідно зауважу, що своїм агентам гетьман П. Скоропадський наказав не віддавати М. Ковалевського у руки німців й таки доклав зусиль аби той не потрапив під німецький військово-польовий суд.

Усіх заарештованих спочатку везли до німецької військової комендатури, потім відбувався переїзд на “сідку” до Першого училища ім. великого князя Костянтина Костянтиновича, потім – до Лукянівської в'язниці.

4-5 травня 1918 р. в Головній Комісії німецького Райхстагу віце-канцлер фон Ф. Пайєр виголосив безапеляційну доповідь, що в будинку Військового міністерства УНР відбувалися таємні засідання з метою убивства усіх німецьких офіцерів, що члени українського уряду входили до “Комітету порятунку України”, які ставили своєю головною метою боротьбу з німецьким впливом на українській території тощо.

Відкритий процес над обвинуваченими відбувся наприкінці липня 1918 р. у залі Окружного суду в Києві, де засідав німецький військовий трибунал. Суд тривав три дні. Газета “Кіевскаямысль” зберегла для історії опис суду та підсудних: “Рівно о 9 годині ранку відчиняються маленькі дверцята “лави підсудних” і крізь них пропускаються підсудні. Першим з'являється військовий міністр Жуковський у воєнній формі. Маленький, з малоінтелігентним обличчям, він ніц не справляє враження міністра. Він скромно вмощується на останній лаві й нервово покручує вуса. За ним – вилощений, з кільцем із великим зеленим каменем на руці, що кидається у вічі, головний керманіч викрадення – колишній директор адміністративно-політичного департаменту Міністерства внутрішніх справ Гаєвський.

Обличчя втомлене, вимождене. А поряд з ним – чиновник особливих доручень – фактичний виконавець викрадення – Осипов. Він у воєнній формі, без погонів. Говорить спокійним тоном, часто переходячи з російської мови на німецьку. Останнім в цьому ряду вмощується колишній начальник міліції – Богацький, що байдужим поглядом окидує залу суду. На обличчі його весь час вирає усмішка. У першому ряду лави підсудних на одинці вмощується київський Лекок – тільки нещодавно відсторонений від посади начальника кримінально-розшукового відділу Красовський”. За кілька хвилин зайшов німецький військово-польовий суд на чолі з головою підполковником фон Кюстером і прокурором ротмістром Трейде. Після викладу суті справи, Трейде повідомляє переповненій залі, що “щойно отримані відомості про арешт колишнього прем’єр-міністра Голубовича у зв’язку з цією ж справою”. Голова уряду УНР В. Голубович спочатку проходив по “справі Доброго” як свідок, проте у перебігу судового допиту прокурор (обвинувачувач д-р Трейде) довів його причетність до змови.

В перебігу процесу Ю. Гаєвський показав, що у розробці викрадення А. Доброго, окрім міністра внутрішніх справ М. Ткаченка, брав участь і голова Ради народних міністрів УНР В. Голубович. Обвинувачувач Трейде допитував колишнього українського прем’єр-міністра, як і решту підсудних, з неприхованим презирством та приниженням. Так, наприклад, голові уряду Центральної Ради було поставлено питання: “Що, ви дійсно такий дурний? Чи прикидаєтеся таким дурним?”. Зрештою із прем’єр-міністром УНР (на той час вже колишнім) сталася істерика, і судові довелося оголошувати перерву допоки він не заспокоївся. Потім В. Голубович виголошує: “Прошу судити мене, а не по мені – уряд і соціалістів!”, після чого винувато пообіцяв “більше ніколи цього не робити”. “Не думаю, – лунає з вуст Трейде, – що вам знов коли–небудь доведеться стояти на чолі держави!”.

Зрештою підсудні почали звинувачувати у всьому своїх колишніх урядовців. Так, Осипов назвав М. Ткаченка мерзотником і падлюкою, М. Красовський заявив В. Голубовичу, що саме він своєю підлістю привів їх сюди (тобто на лаву підсудних), а П. Богацький сказав, що був проти цієї авантюри, але зобов’язаний був виконувати накази М. Ткаченка... В підсумку, у третій день процесу німецьким військово-польовим судом до двох років ув’язнення були засуджені голова Ради народних міністрів УНР В. Голубович та військовий міністр УНР О. Жуковський, який, до речі, у своїх щоденникових записках під час ув’язнення заперечував власну причетність до цієї акції, вказуючи, що головними організаторами її були міністр внутрішніх справ М. Ткаченко та його підлеглий директор одного з департаментів міністерства Ю. Гаєвський. Інші учасники викрадення

А. Доброго¹ були засуджені до одного року [5; 6; 11; 12; 13; 18, с.116; 22, с. 112-114, 259; 23, с. 348].

Отже практично усі члени уряду УНР були прямо чи побічно причетні до викрадення людини, свого співгромадянина, члена міждержавних фінансово-економічних комісій від України, банкіра та ділового партнера Німецької та Австро-Угорської імперій, тобто – співучасниками злочину, тобто – державними службовцями вищого рангу, що свідомо чи підсвідомо дали формальний привід до початку активній фазі щодо дискредитації державних структур УНР і втілення в життя добре відомих їм намірів іноземної окупаційної влади стосовно реалізації плану з повалення уряду Центральної Ради та ліквідації Української Народної Республіки.

Використана література:

1. Боровой С. Я. До питання про місце України в системі російського фінансового капіталу / С. Я. Боровой // Економічні передумови Великої Жовтневої соціалістичної революції (на матеріалах України). – К. : Наукова думка, 1967.
2. Гай-Нижник П. Державний переворот 29 квітня 1918 р.: причини та перебіг захоплення влади П.Скоропадським / П. Гай-Нижник // Український історичний журнал. – 2011. – № 4. – С. 132-164.
3. Гай-Нижник П. П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.) / П. П. Гай-Нижник. – К. : “ЩеК”, 2010.
4. Гольденвейзер А. А. Изъ Киевскихъ воспоминаній / А. А. Гольденвейзер // Архивъ русской революціи. – Берлин, 1922. – Т. VI.
5. Голосъ Кіева. – 1918. – 26 квітня.
6. Голосъ Кіева. – 1918. – 9 травня.
7. Дело членов ЦК УПСР: Стенографический отчет. – Харьков : Изд-во ЦК КП(б)У, 1921.
8. Зданович А. Свои и чужие – интриги разведки / А. Зданович. – М., 2002.
9. Известия Союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины. – 1918. – 12 травня.
10. Исцеление для неизлечимых: Эпистолярный диалог Льва Шестова и Макса Эйтингона. – М. : Водолей, 2014.
11. Киевскаямысль. – 1918. – 29 квітня.
12. Киевскаямысль. – 1918. – 30 квітня.
13. Киевскаямысль. – 1918. – 8 травня.
14. Киевскаямысль. – 1918. – 19 травня.
15. Ковалевський М. При джерелах боротьби. Спомини, враження, рефлексії / М. Ковалевський. – Іннсбрук, 1960.
16. Крах германской оккупации на Украине (по документам оккупантов). – М. : Госиздат, 1936.
17. Людендорф Э. Мои воспоминания о войне. 1914–1918 гг. / Э. Людендорф. – М., 1924.

¹ Після гетьманського перевороту (29 квітня 1918 р.) [2] А. Добрий став головою Фінансового комітету при Міністерстві фінансів Української Держави (перше його засідання відбулося 10 травня 1918 р.) [9] та членом міждержавних фінансово-економічних комісій тощо. З падінням Гетьманату П. Скоропадського 1920 р. йому вдалося емігрувати до Франції. В Парижі А. Добрий був відомим меценатом, брав активну участь в організації та розвитку добродійних організацій. Так, наприклад, 1924 р. він виділив відомому російсько-французькому актору і режисеру Ж. Пітоєву 1 тис. франків на постановку в Парижі п'єси Ремізова “Бісовське дійство” [10, с. 58]. У 1921 р. він став головою правління Єврейського товариства трудової допомоги, а 1927 р. – віце-головою російсько-єврейської громади в Парижі “Огель Яков”. Крім того у Франції він також очолював Товариство допомоги російським євреям, був членом Ради Російського торговельно-промислового і фінансового союзу. Помер у Парижі 1936 року. По його смерті коштом російсько-єврейської еміграції у Парижі 1939 р. було видано збірник “Памяти Абрама Юрьевича Доброго”.

18. *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К. : Український письменник, 1993.
19. Нова Рада. – 1918. – 27 квітня.
20. Правительственный вестник. – 1916. – № 228. – 26 жовтня.
21. Робітнича газета. – 1918. – 30 квітня.
22. Революция на Украине по мемуарам белых. – М. ; Л. : Госиздат, 1930.
23. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у 2 т. – К. : Наукова думка, 1996. – Т. 2.
24. *Христюк П.* Українська революція. Розвідки і матеріали / П. Христюк. – Кн. 2. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917–1920 рр. – Т. II. – Прага : Український соціологічний інститут, 1921.
25. ЦДАВО України. – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 32.
26. Там само. – Ф. 3543. – Оп. 2. – Спр. 1.
27. Там само. – Ф. 4547. – Оп. 1. – Спр. 1.

References:

1. *Borovoy S. Y.* Do pytannya pro mistse Ukrainy v systemi rosiyskogo finansovogo kapitalu / S. Y. Borovoy // Ekonomichni peredumovy Velykoi Zhovtnevoi sotsialistychnoi revolyutsii (na materialah Ukrainy). – К. : Naukova dumka, 1967.
2. *Hai-Nyzhnyk P.* Derzhavnyi perevorot 29 kvitnya 1918 r.: prychny ta perebig zahoplennya vlady P.Skoropadskym / P. Hai-Nyzhnyk // Ukrainykyi istorychnyi zhurnal. – 2011. – № 4. – S. 132-164.
3. *Hai-Nyzhnyk P. P.* UNR ta ZUNR: stanovlennya organiv vlady i natsionalne derzhavotvorennya (1917–1920 rr.) / P. P. Hai-Nyzhnyk. – К. : “SCHeK”, 2010.
4. *Goldenveyzer A. A.* Iz Kievskih vospominaniy / A. A. Goldenveyzer // Arhiv russkoi revolutsii. – Berlin, 1922.– Т. VI.
5. Golos Kieva. – 1918. – 26 kvitnya.
6. Golos Kieva. – 1918. – 9 travnya.
7. Delo chlenov TsK UPSR: Stenograhicheskiy otchet. – Harkov : Izd-voTsKKP(b)U, 1921.
8. *Zdanovich A.* Svoi i chuzhie – intrigi razvedki / A. Zdanovich. – М., 2002.
9. Izvestiya Soyuzha promyshlennosti, trgovli, finansov i selskogo hozyaistva Ukrainy. – 1918. – 12 travnya.
10. Istselenie dlya neistselimiyh: Epistolyarnyi dialog Lva Shestova i Maksa Eitingona. – М.: Vodoley, 2014.
11. Kievskaya mysl. – 1918. – 29 kvitnya.
12. Kievskaya mysl. – 1918. – 30 kvitnya.
13. Kievskaya mysl. – 1918. – 8 travnya.
14. Kievskaya mysl. – 1918. – 19 travnya.
15. *Kovalevskiy M.* Pry dzherelah borotby. Spomyny, vrazennya, refleksii / M. Kovalevskiy. – Innsbruk, 1960.
16. Krah germanskoi okupatsii na Ukraine (po dokumentam okkupantov). – М. : Gosizdat, 1936.
17. *Lyudendorf E.* Moi vospominaniya o voyne. 1914–1918 rr. / E. Lyudendorf. – М., 1924.
18. *Nagaevskiy I.* Istoriya Ukrainskoi derzhavy dvadtsyatogo stolittya / I. Nagaevskiy. – К. : Ukrainykyi pesmennyk, 1993.
19. Нова Рада. – 1918. – 27 kvitnya.
20. Pravitelstvennyi vestnik. – 1916. – № 228. – 26 zhovtnya.
21. Robitnycha gazeta. – 1918. – 30 kvitnya.
22. Revolyutsiya na Ukraine po memuarам belyh. – М. ; L. : Gosizdat, 1930.
23. Ukrainka Tsentralna Rada. Dokumenty i materialy: U 2 t. – К. : Naukova dumka, 1996.– Т. 2.
24. *Hrystyuk P.* Ukrainka revolyutsiya. Rozvidky i materialy / P. Hrystyuk. – Кн. 2. Zमितky i materialy do istorii ukrainskoi revolyutsii. 1917–1920 rr. – Т. II. – Прага: Ukrainykyi sotsiologichnyi instytut, 1921.
25. TSDAVOUkrainy. – F. 1064. – Op. 1. – Spr. 32.
26. Tam samo. – F. 3543. – Op. 2. – Spr. 1.
27. Tam samo. – F. 4547. – Op. 1. – Spr. 1.

ГАЙ-НЫЖНЫК П. П. Похищение банкира А. Доброго в апреле 1918 года (реконструкция и анализ событий).

Реконструються події кінця квітня 1918 р., в частині стосовно похищення тайної організації “Комітет спасення України” банкира А. Доброго. Отображаються причини і наслідки похищення, його вплив на розвиток політичної ситуації в УНР, а також мотиви і участь в акції вищих державних кіл Української Народної Республіки.

Ключевые слова: Добрий, УНР, Центральна Рада, німецька окупація.

HAH-NUZHNYK P. P. Abduction banker A. Dobryi in April 1918 (reconstruction and analysis of events)

In the article the events of end of April are reproduced in 1918, in particular in relation to the matter of theft secret organization “Committee of rescue of Ukraine” of banker A. Dobryi. Reasons and consequences of theft light up, his influence on development of political situation in UNR, and also reasons and participating in the action of higher governmental officials of Ukrainian Peoples Republic.

Keywords: Dobryi, UNR, Central Advice, German occupation.

УДК 94(477)

Дорошенко В. С.

КУЛЬТУРА ЯК ІСТОРИЧНА ЦІННІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Визначаються сучасні явища в сфері культури, формулюються заходи по підвищенню її рівня, розкриваються зміст та особливості національної ідеї.

Ключові слова: свідомість народу, культурне життя, суспільство.

Розуміння духовності з позицій смисложиттєвих цінностей включає у свій контекст культуру в найширшому сенсі. Керуючись гуманістичним принципами бачення суспільства, щодо співвідношенні “економіка–політика–культура” ми маємо обов’язково поставити на чільне місце культуру як базис, якому, врешті решт підпорядковані всі інші відносини, інституції й установи суттєву роль в покращенні стану справ в суспільстві має відіграти національна ідея.

Проблема культури, а також національної ідеї знаходяться в центрі уваги певного кола вчених. До їх числа слід віднести такі прізвища як П. Г. Дулін, М. С. Гончаренко, С. В. Кострюков, І. Т. Купріянов, Л. М. Тимошенко, Ю. Г. Шайгородський та ін. Натомість доцільно відмітити, що особливого дослідження ще потребують проблеми мови, зменшення в культурі питомої ваги ринкової складової, заохочення недержавних незалежних, культурно–мистецьких організацій.

Мета статті – розкрити важливе значення підвищення